

ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯТ МОДЕЛ НА ОБУЧЕНИЕ КАТО ИНОВАТИВНА ПРАКТИКА В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА – ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ, РЕЗУЛТАТИ И ЕФЕКТИ

Снежана Веселинова Найденова

Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов
Катедра „Индустиален бизнес и предприемачество“
e-mail: d020421219@uni-svishtov.bg

Резюме: Като фундаментален фактор за развитието на държавата образователната система е призвана да произведе висококвалифицирани кадри, подготвени за професиите на бъдещето. В условията на динамични промени в средата и потребностите на обществото това е възможно единствено чрез въвеждането на иновационни практики, адаптирани към предприемачески модел на обучение, като основа за бъдещ просперитет. В статията се разглежда иновационният процес в образователната система като предпоставка за въвеждането на предприемачески модел на обучение, изяснява се спецификата на предприемаческия модел на обучение в контекста на образователната система, като се идентифицират основните проблемни области, потенциалните позитивни резултати и ефекти от прилагането на иновативни практики, реализирани чрез въвеждането на предприемаческия модел на обучение в образователната система. Акцентът е поставен върху началното и средното образование.

Ключови думи: образование и образователна система, иновационен процес и иновационни практики в образованието, предприемачески модел на обучение.

JEL: O10, O35, O43, O44, I20, I28.

THE ENTREPRENEURIAL MODEL OF TRAINING AS AN INNOVATIVE PRACTICE IN THE EDUCATION SYSTEM – PROBLEM AREAS, RESULTS AND EFFECTS

Snezhana Veselinova Naydenova

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
Department of Industrial Business and Entrepreneurship
e-mail: d020421219@uni-svishtov.bg

Abstract: As a fundamental factor for the development of the state, the education system is called upon to produce highly qualified personnel prepared for the professions of the future. In the conditions of dynamic changes in the environment and the needs of society, this is possible only through the introduction of innovative practices adapted to an entrepreneurial model of learning, as a basis for future prosperity. The article examines the innovation process in education as a prerequisite for the introduction of an entrepreneurial learning model, clarifies the specificity of the entrepreneurial learning model in the context of the educational system, identifying the main problem areas, the potential positive results and effects of the implementation of innovative practices, realized through the introduction of the entrepreneurial model of training in the educational system. Emphasis is placed on primary and secondary education.

Key words: education and educational system, innovation processes and innovation practices in education, entrepreneurial learning model.

JEL: O10, O35, O43, O44, I20, I28.

Въведение

В съвременните условия на глобализация и динамични промени образоването е основополагащ фактор за развитие и просперитет на обществото. То е процес на възпитание и изграждане на характер, осигуряващ придобиването на съвкупност от знания, умения, професионални способности, личностно израстване, ценности и интелектуална култура. Основна цел на образователната система е да създаде подходящи условия, в които ученето е перманентен процес, позволяващ равен достъп до образователните услуги, възможно най-ранно приобщаване на децата към образователните структури и предоставяне на знания и умения в съответствие с потребностите на обществото. Образователната система е призвана да произведе конкурентоспособни кадри, отговарящи на изискванията и очакванията на бързоразвиващата се бизнес среда. Именно недостатъчното въвеждане и популяризиране на иновационни практики е една от основните пречки за постигане на тази цел. Високи постижения са възможни единствено чрез адаптиране на системата към нововъведенията в социално-икономическия живот и прилагането на предприемачески модел на обучение в образователните структури.

Развитието на предприемаческо мислене и поведение е обусловено от формирането на качества, обвързани с понятия като самоинициатива, състезателен дух, лична мотивация, отговорност, новаторство и творчески търсения. Предприемаческият контекст предполага и стремеж за въвеждането на иновативни практики в образователната система, които биха осигурили необходимите условия за постигане на трайни умения и навици, гарантиращи успешна реализация на обучаемите чрез използването на предприемаческия модел на обучение.

Обект на изследване са образователната система и възможностите за адаптирането ѝ към иновационни модели и практики, чието внедряване е ориентирано към промяна на традиционните възгледи и похвати за формиране на нагласи и придобиване на знания, умения и компетентности. **Предмет** на изследване е предприемаческият модел на обучение в образователната система в условията на учене през целия живот, насочен към реализирането на иновационни политики и практики, кореспондиращи с идеята за самореализация и просперитет. **Целта** на изследването е да се идентифицират основните проблемни области, потенциалните позитивни резултати и ефекти от прилагането на иновативни практики въз основа на предприемаческия модел на обучение в образователната система. Акцентът е поставен върху началното и средното образование.

Основните задачи на изследването са:

✓ Обосноваване на необходимостта от въвеждане на иновативни образователни модели и практики, реализирани чрез прилагане на предприемаческия модел на обучение;

✓ Изясняване спецификата на предприемаческия модел на обучение в образователната система и учебния процес;

✓ Обобщаване и систематизиране на проблемните области, потенциалните ползи, възможните позитивни резултати и ефекти от прилагането на предприемаческия модел на обучение в образователната система.

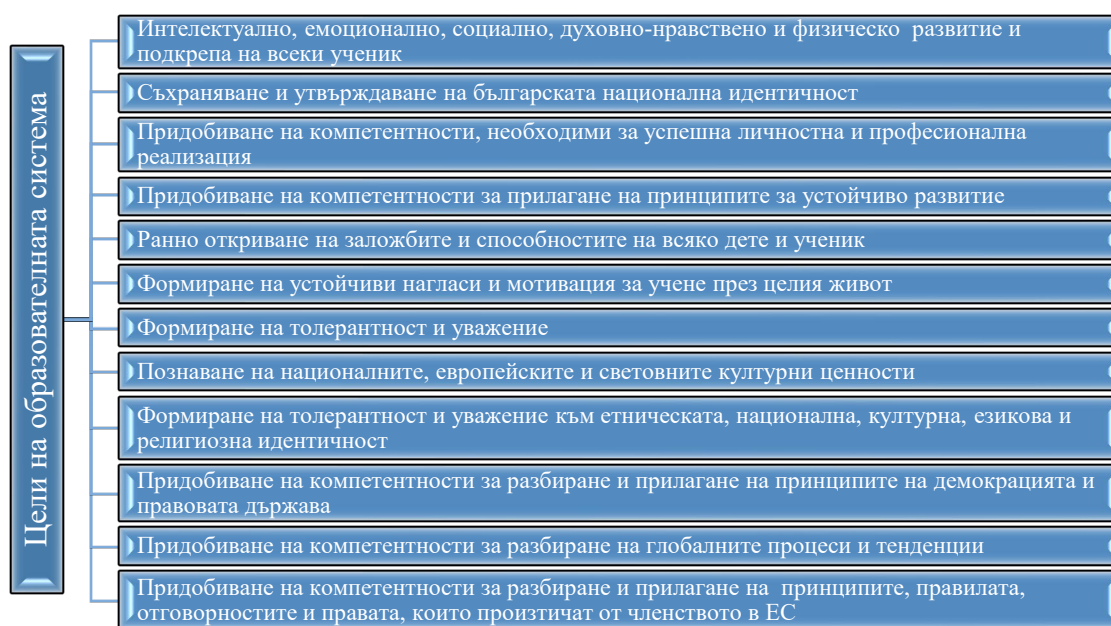
Изследването защитава тезата, че интегрирането на предприемаческия модел на обучение в структурните елементи на образователната система ще доведе до изграждането на модерна образователна визия, адекватна на бързо променящата се среда. Обучението в духа на предприемачеството е важна предпоставка за реализирането на позитивни ефекти и за преодоляването на редица трудности, ограничаващи постигането на високо качество в системата на образованието. Придобиването на качества като самоинициативност, способност за поемане на риск и отговорност, креативност е постижимо именно чрез оформянето и налагането на предприемаческата визия на всички нива и за всички участници в образователния процес.

1. Иновационният процес в образованието като предпоставка за въвеждане на предприемачески модел на обучение

Образованието е фундаментален фактор за социално-икономическия просперитет на държавата. Образователният процес следва принципи като равнопоставеност, единна държавна и образователна политика и запазване и развитие на българските традиции като неизменно условие за възпитание и социализация (ЗПУО, 2016). Както всяка друга система, за да развива потенциала си, образователната система следва да адаптира своите структурни звена, инфраструктура, подход, модели и инструментариум към изискванията и потребностите на съвременния свят, в който икономиката се основава на знание и учене през целия живот. В условия на глобализация и динамични промени образователната система прилага политики за възможно най-ранно включване на децата в образователните институции, формирането на иновативно и предприемаческо мислене, реализирането на ефективност от прилаганите педагогическите практики и др. (Commission, Стратегия за учене през целия живот, 2021). Образованието като ключов фактор за развитието на държавната инфраструктура е призвано да изпълнява поставените си цели (вж. фиг. 1) в унисон с изискванията на съвременния свят (ЗПУО, 2016).

За постигане на формулираните цели, образователните политики са насочени към осигуряване на качествено образование, което да гарантира успешна лична и професионална реализация. Оттук възниква необходимостта, традиционните похвати да бъдат съчетани с адаптиращи се към промяната методи и техники, позволяващи въвеждането и популяризирането на иновативни практики в сферата на образованието. Фокусът следва да бъде

насочен към възприемането на предприемачески подход, в рамките на който да се използва нов модел на функциониране на образователните институции – чрез предприемачески инструменти да се формират актуални, адекватни на трудовия пазар и бизнес практиката знания, умения и компетенции, предпоставящи възможност за нарастващо качество на образователните продукти/услуги, успешна кариера и устойчив тренд на нарастване на жизнения стандарт. В този контекст се налага и адекватна адаптация на всички нива в социално-икономическия живот не само в образователната сфера.

Източник: Преработено по (ЗПУО, 2016)

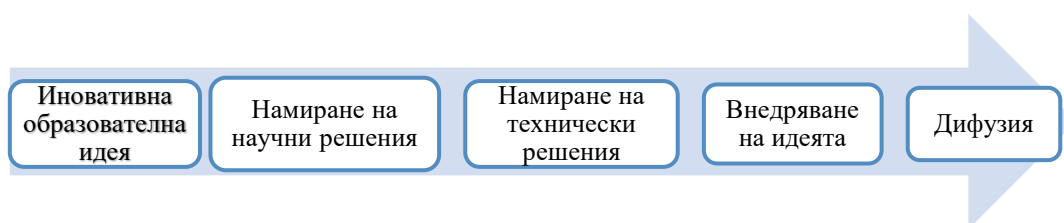
Фигура 1. Цели на образователната система

Показателно за политиката в сферата на образованието е, че тя е публична, което я прави приоритетна секторна политика в страната. Реализирането на образователната политика е процес, свързан с разработването и прилагането на стратегии и програми, въвеждането на промени и реформи във всяка образователна степен (Цоков, 2017). В тази връзка приоритетна цел на образователната политика е популяризирането на иновативни педагогически практики във всички степени на образователната система като неизменно условие за (Христов, 2009): повишаване резултатите на потребителите на образователните услуги, създаване на иновативна и модерна среда, осигуряване на ресурси, позволяващи учене през целия живот, добро партньорство между всички участници в образователния процес, повишаване на социалния статус на учителя, интегриране на деца със специални образователни потребности.

Иновациите са от съществено значение и за разкриването на нови източници на конкурентни предимства, както и за формирането на иновационна култура (Пантелеева, 2013). Прилагането и популяризирането на иновационни процеси и дейности в образователната система като предпоставка за постигане на желаните резултати са заложили като приоритетни цели в образователната политика. Законът за предучилищно и училищно образование е първият официален държавен документ, в който се появява терминът „иновации“, като законово основание за въвеждането им в структурите на българското образование (Тоцева, 2018). Един от основните принципи, формулирани в закона, е иновативност и ефективност в педагогическите практики и в организацията на образователния процес, въз основа на научна обоснованост и диагностика на прогнозните резултати (ЗПУО, 2016).

Въвеждането на иновативни образователни техники, нови методи на преподаване и оценяване, усъвършенстването на управлението на образователните структури, модернизиранието на учебната среда, адаптирането на учебните планове към изискванията и очакванията на бизнеса са предпоставка за изграждането на модерна образователна система, където качеството е приоритет. Образователните нововъведения са неизменно условие за прилагането на оригинални идеи в рамките на образователните институции, възплъщаващи знанията и уменията в уникален резултат, водещ до баланс между статута на образователния процес и очакванията на обществото. Използването на нови знания, умения и практики надгражда и усъвършенства традиционните похвати на учителите в дългосрочен план и е условие за постигането на успехи в различните области на социално-икономическия живот на страната.

Днес образователните политики са концентрирани върху създаването на благоприятни условия, позволяващи самоопределението на учениците, което променя ролята на образованието. Иновационният образователен процес (вж. фиг. 2) може да се определи като процес на създаване, дифузия и възприемане на иновациите, а крайният резултат е подобряване на обучението.

Източник: Преработено по (Пантелеева, 2013)

Фигура 2. Иновационен процес в образованието

Той представлява „процес на създаване и разпространение на иновации, т.е. като съвкупност от последователни и логически свързани дейности, които се осъществяват от момента на възникване на идеята за

иновация до пазарната ѝ реализация и последващо разпространение“ (Варамезов & Пантелеева, 2022, стр. 69). От гледна точка на образователната система съдържателният обхват на иновационния процес включва: създаване/възникване на иновативна образователна идея; намиране на съответното научно решение и обосноваване на нейното приложение; последващо концептуално усъвършенстване; методологико-методическа и организационна подготовка; разработване на практикоприложна рамка и възможни варианти за въвеждане; прилагане на иновациите в образователната система; идентифициране на настъпили промени и оценка на резултатите, ефектите и съпътстващите проблеми, усъвършенстване на въведените иновационни практики и инструменти; дифузия сред структурните звена в образователната система и нейните потребители; последващо подобрене/адаптиране на въведените нови практики и инструменти.

Според Йозеф Шумпетер социално-икономическият просперитет, иновациите и техническото развитие се основават на предприемаческата инициатива (Shumpeter, 1982, p. 244). Оттук следва, че предприемачеството предшества иновационния процес. Създаването на нещо ново или усъвършенстването на нещо вече съществуващо е дело на онзи, който притежава набор от умения и компетентности, присъщи на предприемача. Безусловна необходимост за внедряването на иновативни практики в образователната система е зараждането на предприемачески дух.

Въвеждането на иновации в образователната система, възприемането на предприемаческия модел на обучение, използването им като инструмент и среда за осъществяване на учебен процес, административно обслужване, методическо ръководство и др. изискват подходящи компетенции и ясен поглед за възможностите, подхода, въздействащите фактори, потенциалните рискове, очакваните ефекти и др. при реализирането на глобалния иновационен процес на отделни териториални и административни нива, субординирането и синхронизирането на отделните частни иновационни процеси, отчитането на спецификата на тези процеси в рамките на образователната система.

Значението на образователната система като един от стожерите на и двигателите за развитието на обществото и икономиката; ролята, която ѝ е отредена в различните стратегически документи; множеството инструменти и мерки, инициирани от държавата като цяло, от нейни основни структурни звена, от браншови асоциации и педагогически колективи и др. дават основание за оптимизъм относно възможностите за нарастване на потенциала на образователната система да създава и въвежда иновации, да подхожда предприемачески и да предлага учебен процес, акцентирайки върху усвояване на знания, умения и компетенции чрез възпитаване и обучение, насочено към придобиване на специфично знание по нестандартен начин, провокиращо творческото мислене, самоинициативата и визионерство.

2. Предприемаческият модел на обучение в контекста на образователната система

Предприемачеството е динамичен процес на идентифициране на възможности, осъществяване на самостоятелна дейност, поемане на риск и отговорност (Кънев & Христова, 2009). Предприемаческото мислене и поведение не само осъществява идеята, но я свежда до изпълнението на конкретни действия, откъдето следва, че иновационният и предприемаческият процес са продиктувани от инициативността. Предприемаческият модел е фундаментален фактор за изграждане на пазарната икономика. То е основният двигател на икономически растеж на държавата (Кънев & Христова, 2009). Предприемачеството е процес на (Варамезов & Пантелеева, 2018): идентифициране на идеите; оценка на идеите; придобиване на ресурси и реализиране на идеята.

Ключовата роля на предприемаческия процес в контекста на образователната система предопределя практическото приложение и творческото осмисляне на предприемаческото мислене и поведение, което е двигател за социално-икономически растеж. Предприемаческата подготовка има за цел формиране на качества като самоинициатива, състезателен дух, лична мотивация, отговорност, новаторство, които са в основата на успешното протичане на иновационния процес в образователната система. Тази подготовка е и неизменно условие за подобряване на обучението и повишаване на резултатите на образованието, но тя трябва да бъде допълнена с въвеждането на цялостна концепция, утвърждаваща предприемаческия подход и предприемаческото обучение като цяло.

Образователните програми са основополагащ фактор за придобиване на професионални възможности и личностно израстване, подпомагайки усъвършенстването на ключови умения и компетентности, характеризиращи предприемаческото мислене и поведение. Предприемаческият модел на обучение подпомага адаптирането на учениците към (Велчева, 2010): социално-културната ситуация; избора на професия; комуникативни умения; умения за прилагане на знания; творческо осмисляне на информацията; развитие на критическото мислене.

Обучението по ключовите учебни предмети и особено – по предприемачество, трябва да предпоставя и стимулира междупредметната връзка, да провокира и формира критично мислене, да съдейства за формирането на предприемаческа култура, умения и знания, необходими за успешното приспособяване към света на глобализацията и динамичните промени. Предприемаческото мислене изгражда общата култура на личността, където ключова роля играят обществената значимост, целенасочеността, самоопределянето. В този ред на мисли нуждата от обучение чрез прилагане на предприемачески подход може да бъде идентифицирана още в началото на миналия век. През последните едно-две десетилетия все по-често започна да се говори за

необходимостта от нов подход, за възприемането на образователните институции като предприемачески и за предоставянето на знания и умения чрез нов инструментариум в нова среда.

Общият предприемачески контекст намира израз в различните фокус, цели и методи на обучение, насочени към придобиването на конкретни компетенции. Съчетаването на подход, инструменти, знания и умения се трансформира в нов поглед върху учебните планове, формите и съдържанието на преподаваното знание по редица основни предмети, както и въвеждането на нови такива, един от които е „Предприемачество“. През 2015 г. европейската визия за обучение по предприемачество е включена в Постановление № 5. Съгласно Наредба №5 от 30 ноември 2015 г. за общообразователната подготовка в хода на цялостното училищно обучение следва да бъдат обхванати следните ключови компетентности: компетентности в областта на българския език; умения за общуване на чужди езици; компетентности в областта на природните науки; математически компетентности; културна компетентност; умения за изразяване чрез творчество; умения за подкрепа на устойчиво развитие; умения за здравословен начин на живот.

Въз основа на тази наредба в начален и прогимназиален етап се въвежда общообразователен предмет „Технологии и предприемачество“, а в общообразователната подготовка на първи гимназиален етап в образователни институции, предлагащи професионално образование – дисциплината „Предприемачество“. Целта е да се придобият умения за безпроблемна адаптация към новостите, да се възпитават и стимулират инициативността и предприемчивостта (Христова, 2016).

Хорариумът по дисциплините „Технологии и предприемачество“ и „Предприемачество“, определен в учебните планове за общообразователна подготовка за отделните класове, е представен в Таблица 1.

Таблица 1

Учебен план за общообразователна подготовка по предприемачество

Учебен предмет	Учебен клас							
	Начален етап				Прогимназиален етап			I гимназиален етап професионално обучение
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Технологии и предприемачество	32	32	32	34	51	51	36	
Предприемачество								36
Общ брой учебни часове	608	640	784	833	935	935	1008	2646

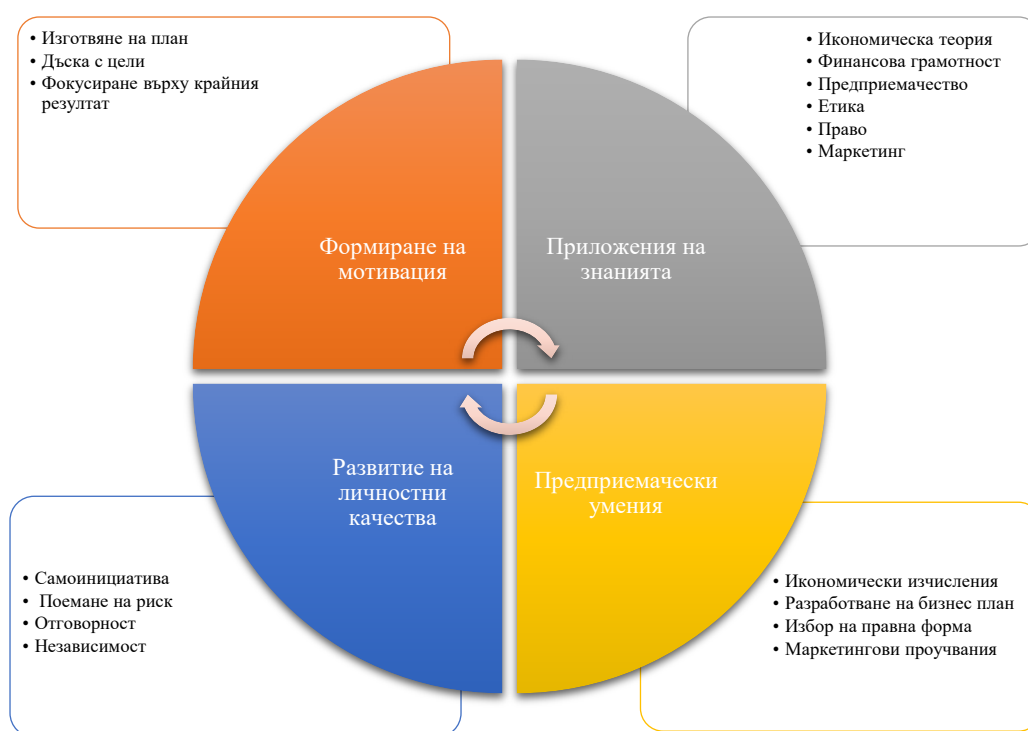
Автор: Снежана Найденова

Източник: Адаптирано по (Наредба 4 за учебния план, 2015).

Обучението по „Технологии и предприемачество“ е включено в учебните планове на отделните класове на ранен етап на образователния процес,

с което се цели, на по-ранна възраст да се формира друго отношение на децата към заобикалящата ги действителност, да постави фокуса върху възприемането на обектите и процесите от действителността като основа на бъдеща предприемаческа инициатива, да провокира интерес и да формира базисен терминологичен апарат, който да улесни използването на нови методи и терминология при обучението и по други дисциплини. Средният гимназист има по-голяма свобода на избор в сравнение с основните нива на образование, но този избор в определена степен зависи от решенията на директора и от квалификацията на педагогическите специалисти в образователната институция. Въведените в учебни планове предприемачески дисциплини са предпоставка за развитие на предприемачески умения и навици, но са недостатъчно условие за утвърждаването и практическото им приложение. Оттук възниква необходимостта от допълнителното включване на иновативни практики, позволяващи разширяване обхвата на обучаемите и интегрирането им в общия модел на предприемаческото обучение.

Предприемаческият модел на обучение е ключова способност, позволяваща на учащите да развият умения за преобразуването на творческата идея в предприемаческа дейност, предполагаща активно гражданско участие, финансова грамотност, безпрепятствено социално включване, иновативно мислене, управление на риска, успешна трудова реализация („Евридика”, 2016).

Източник: Преработено по (Велчева, 2010).

Фигура 3. Предприемачески модел на обучение

Държавните политики за насърчаване на предприемаческото обучение следват общата тенденция на страните от Европейския съюз, но стартират едва през учебната 2016/2017 г., като видимостта на резултатите се фиксира върху бъдещ времеви диапазон.

В България все по-осезаемо започва да се утвърждава предприемаческият модел на обучение, в нарастващ брой училища, наред с наложилата се вече практика за обучение по Предприемачество, включена и в Националната стратегия за учене през целия живот 2014 – 2020 г.

В нея акцентът е поставен върху подобряване на предприемаческата култура сред младите хора (включит. осигуряване на фирми за обучение чрез „Младежки постижения“ (Junior Achievement) България), повишаване на квалификацията на педагогическия потенциал и актуализиране на учебни програми.

Приобщаващият предприемачески модел може да бъде приложен чрез създаването на проектни екипи, които да решават конкретни задачи, като целта е развитие и усъвършенстване на ключови компетентности и практическото им приложение в условията на конкурентна среда. Тази практика включва разнообразни дейности, чийто специализиран обхват не се ограничава само в сферата на образованието, а до голяма степен засяга и обществения статут. Формирането на подобни екипи в повечето случаи е резултат от инициативността на педагогическите специалисти, тъй като обучението по Предприемачество, особено във втори гимназиален етап на обучение, не присъства като задължителна дисциплина в учебните планове. Освен това се изисква надграждане чрез организирането на редица допълнителни инициативи и извънкласни форми за затвърждаване на придобитите знания и за тяхното по-задълбочено осмисляне, за предоставянето/формирането на редица други качества и компетенции, които не могат да се получат в рамките на традиционния обучителен процес по останалите дисциплини или чрез прилаганите стандартни методи на обучение.

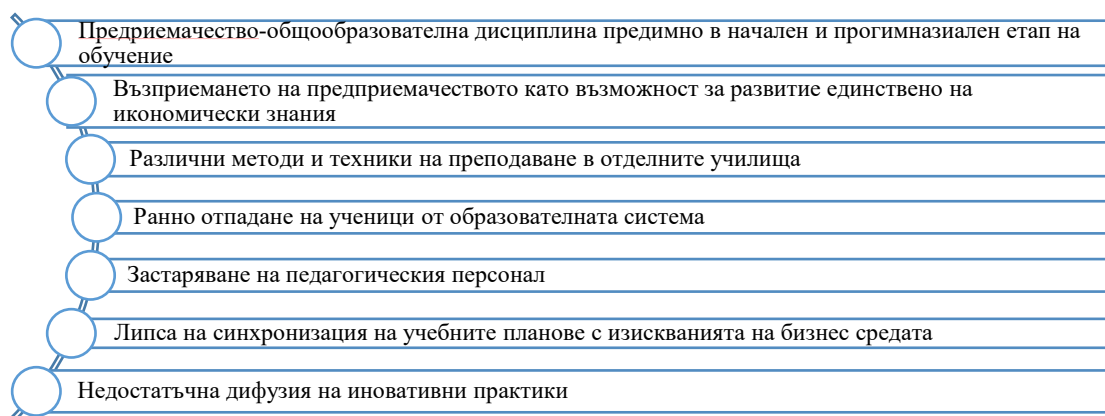
Предприемаческият модел на обучение може да бъде реализиран и чрез създаването на клубове по интереси или клубове по личностно развитие, чиято главна цел е изграждане на партньорски връзки с успешно реализирани специалисти в различни професии, хора на изкуството, творчески личности, представители на бизнеса. Добрият пример често пъти може да послужи не просто като вдъхновение, но и като възможност за споделяне на работещи практики и опит. Позитивният ефект обаче зависи от наличието на лична мотивация в учителите, от професионалната квалификация и социалната им ангажираност.

3. Проблемни области, позитивни резултати и ефекти от въвеждането на предприемаческия модел на обучение

Осъзнаването на необходимостта от предприемачески модел на обучение и допълнителното включване на обучение по предприемачество в учебните планове и програми са безспорна крачка по пътя на адаптиране на

обществото към все по-сложната социално-икономическа обстановка, в която ключова роля заема знанието. В унисон с това образователната система е призвана да осигури ресурсите, необходими за успешното прилагане на предприемачески модел на обучение във всички структурни звена и на всички нива на образованието.

Въвеждането на предприемаческия модел на обучение и на обучението по предприемачеството от позицията на фундаментална междупредметна връзка следва да преодолее редица трудности. На Фигура 4 са представени **проблемните области**, които възпрепятстват постигането на ефективни и трайни резултати.

Източник: Адаптирано по: (МОН, Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България, 2021)

Фигура 4. Проблемни области при реализиране на предприемачески модел на обучение.

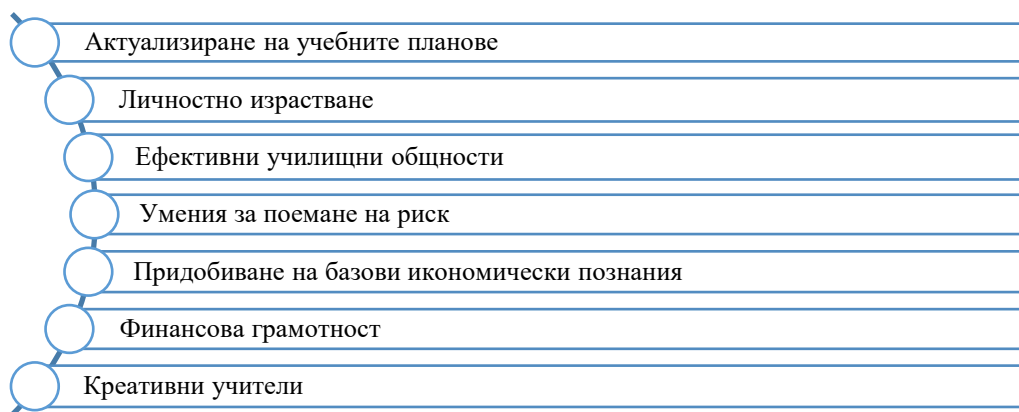
Въвеждането и прилагането на иновативни практики в сферата на образованието до голяма степен зависят от готовността на педагогическите специалисти, административния персонал, както и потребителите на образователни услуги да възприемат промяната като необходимост, позволяваща повишаване на резултата на изхода на образователната система. Липсата на източници на финансиране и слабата научно-техническа база са предпоставка за това, много добри иновативни образователни идеи да останат нереализирани. Нивото на професионална квалификация на преподаватели и администратори, личната мотивация и ангажираността предопределят възприемането и разпространението на модели, позволяващи постигане на умения и навици, гарантиращи успешна реализация на обучаемите по пътя на предприемаческия модел на обучение.

Изучаването на предприемачество като задължителна общообразователна подготовка предимно в начален и прогимназиален етап на обучението до голяма степен ограничава обхвата на учениците. В първи и втори гимназиален етап постиженията в тази област зависят предимно от нагласите и решенията на педагогическите специалисти. Оттук възниква проблемът за синхронизация на педагогическите методи и техники на преподаване, които

в повечето случаи в отделните образователни звена са различни („Евридика”, 2016). Средният курс на обучение предоставя възможност за включване на дисциплината „Предприемачество“ в разширената професионална подготовка, което прехвърля отговорността за постиженията от нея изцяло в ръцете на преподавателите и крие риск от обективна оценка за съдържанието на тематичния план. Схващането, че предприемаческият модел на обучение и обучението по „Предприемачеството“ позволяват придобиване единствено на икономически знания, ограничава положителната нагласа към внедряване на предприемаческия модел на обучение.

Въвеждането и прилагането на предприемачески модел на обучение несъмнено води до редица **ползи** (вж. фиг. 5).

За целта образователната система следва да гарантира адаптивни и ангажирани учители и администратори, осигурявайки условия за развитие на личностните и професионалните умения на всички потребители на образователни услуги.

Източник: Адаптирано по: (МОН, Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България, 2021)

Фигура 5. Потенциални ползи от реализирането на предприемачески модел на обучение.

Превенцията срещу отпадането на представители от уязвимите групи се явява предпоставка за разширяване на обхвата на предприемаческия модел на обучение. Усилията в образователната система се фокусират върху синхронизирането на българското образование с европейските добри практики, като се цели устойчивост на резултатите, иновативност, прозрачност и популяризиране на предприемаческия модел на обучение. Не бива да забравяме, че образованието е призвано да преодолее недостига на учители, отрицателните ефекти на засилващите се негативни демографски тенденции, да елиминира неграмотността, да мотивира педагогическите специалисти, да осигури модерна, гъвкава система, гарантираща социална и професионална реализация. В този контекст изграждането на предприемаческа култура е неизменно условие за създаване на конкурентоспособно общество и целесъобразно повишаване икономическия растеж на държавата.

Днес промените, продиктувани от образователните политики, са своеобразен преход към устойчива икономика. Глобализацията налага въвеждането на предприемачески модел на обучение в сътрудничество с всички участници в образователния процес, придружено със синхронизиране на учебните планове и програми към очакванията на бизнес средата („Евридика”, 2016). Въвеждането на предприемачески модел на обучение чрез сформирани проектни екипи е отлична възможност за ползотворна комуникация с представители на бизнеса и позволява практическа реализация на иновативни идеи и практики.

В Таблица 2 са показани **възможните ефекти и резултати** от въвеждането на предприемачески модел на обучение на принципа на проектна работа като възможност за развитие на умения и компетентности, необходими за личностна и професионална реализация.

Таблица 2

Възможни ефекти и резултати от въвеждането на предприемачески модел на обучение на принципа на проектна работа

Стратегии на образователната система	Облик на съвременното училище	Визия на иновативните учители	Ефект от обучението по предприемачество	Резултати на учениците
Внедряване на предприемачески модел	Модерна материална база	Креативни	Базови икономически познания	Усвоява основните теоретични постановки
Ефективни училищни общности	Интерактивни ресурси	Гъвкави	Критично мислене	Придобива финансова грамотност
Актуализиране на учебните планове	Позитивна атмосфера	Иновативни	Сътрудничество	Поема риск и показва отговорност
Превенция срещу ранното отпадане на ученици от образователната система	Работа в екип	Уверени	Позитивно мислене и поведение	Разработва конкретни проекти
Разширяване на обхвата на предприемаческия модел на обучение	Ефективност на учебния процес	Предприемчиви	Учи как да се учи цял живот	Личностно израстване
Дифузия на иновативни практики	Занимания по интереси	Подкрепящи	Проектни дейности	Професионално ориентиране
Синхронизиране на образованието с потребностите на бизнеса	Създаване и поддържане на партньорски мрежи	Мотивиращи	Инициативност	Практическа приложимост на знанията
Развитие на педагогическия потенциал	Приобщаващо образование	Висококвалифицирани	Социална ангажираност	Успешна реализация

Автор: Снежана Найденова

Източник: Адаптирано по: („Евридика”, 2016).

Прилагането на образователна парадигма разкрива функционирането на образователната система, осигуряваща благоприятна среда за разширяване обхвата и повишаване качеството на предприемаческия модел на обучение. В прехода към икономика, основана на знание, предприемаческият модел на обучение е безпрецедентен трамплин в постигане на положителен ефект във всички нива и за всички участници в образователния процес. Трайни резултати от прилагането на иновативни методи се отчитат тогава, когато образователните стратегии, потребностите на гражданите и изискванията на бизнес средата се обединят под общото название „политика за устойчиво развитие“.

Преподаването и ученето на предприемачество включва формирането на знания, умения, нагласи, подходящи за възрастта и степента на развитие както на учениците, така и на студентите. В начален и прогимназиален етап обучението по предприемачество изгражда личностни качества като: креативност, инициативност и независимост, които развиват предприемачески нагласи, необходими за всяка трудова дейност („Евридика”, 2016). Самостоятелните и активни форми на обучение осигуряват първоначални знания и разбиране за ролята на предприемачите в обществото. В допълнение, обучението по предприемачество включва повишаване на информираността на учениците във връзка с възможността за кариерно развитие посредством специфично обучение за създаване на собствен бизнес (Европейска комисия, 2013). То представлява своеобразно ръководство за стартиране и управление на собствен бизнес, което формира умения за идентифициране и оценка на бизнес възможности, и носи надграждащ ефект от прилагането на предприемаческото обучение като цяло. Предприемаческо мислене и поведение провокира самоинициативата, състезателния дух, личната мотивация, отговорността, новаторството и творческите търсения.

Чрез фокусиране на образователната система към широко прилагане на предприемаческото обучение се създават среда и предпоставки за формиране на отношение и поведение от страна на участниците в образователната система, насочени към критично и творческо мислене, самоинициатива, стремеж към непрекъснато развитие, търсене и намиране на възможности за повишаване качеството на обучителния процес и резултатите от него, самоусъвършенстване на педагогическия персонал и по-високо равнище на пригодност към промените в средата. Реализирането на позитивни резултати и ефекти от въвеждането на иновативни политики и практики, включващи предприемаческото обучение като траен компонент на съвкупността от инструменти за въздействие, изисква формирането не само на предприемаческа, но и на иновационна култура на всички участници в образователния процес.

Заклучение

Придобиването по специфичен начин на основополагащи качества и умения чрез прилагането на предприемаческия модел на обучение и допълнителното им обогатяване чрез усвояването на специализирани познания по предприемачество не просто „заявява“ своето присъствие във всички образователни нива, но има ясно очертана практическа насоченост: формиране на широкоспектърен поглед върху обществото и икономиката като среда за живот и за удовлетворяване на личностни и професионални потребности, повишаване качеството на образователния продукт и придобиване прагматичен фокус на мислене, адекватен на съвременните потребности за ранно и по-целенасочено идентифициране на възможната трудова/кариерна реализация.

По-широкият образователен профил, добавените качества, различното отношение към заобикалящия свят, придобитите познания и компетенции, особено – за стартиране и управление на собствен бизнес, откриване на перспективни пазарни позиции, анализ на рисковите фактори и открояване на силните страни на предприемаческата инициативност, представляват допълващо предимство за алтернативен скрининг на средата и по-успешно интегриране на младите хора в различните екосистеми (образователни, икономически, социални). Именно по тази причина знанията, усвоени само в класната стая и единствено чрез традиционните подходи и модели, са недостатъчно условие за постигане на заявените образователни цели на следваната от държавата политика. Оттук следва налагащата се тенденция за интегрираното „пренаписване“ на фокуса и начина приложение на традиционни педагогически практики и трансформирането им в иновативни предприемачески модели на обучение. Неоченима помощ придобиват разбиранията и действията в реални бизнес ситуации, плод на ползотворното сътрудничество между учители и представители на бизнеса. Именно тук проличават предимствата на предприемаческия модел на обучение, където преподавателите са по-скоро наставници, а не лектори. В резултат от обучението през целия живот новосформираният предприемачески дух е фактор за стабилен икономически растеж.

От съществено значение за реализиране целите на образователната политика и за постигането на многопосочни позитивни ефекти за всички заинтересовани страни е прилагането на синхронизирана държавната политика за стимулиране на предприемаческото обучение, действието на адекватна нормативната база, осъществяването на съгласувана подкрепа от страна на инспекторат, местни органи на административната власт и други институции и структурни формирования. Ефективността на координацията между институциите и участниците в образователния процес, съдържанието на учебните планове и програми, степента на квалификацията на учителите, ангажираността на бизнеса и др. са ключов елемент за изграждането на

предприемаческа култура. Личната мотивация, ценностите, знанията, общата култура, социалната ангажираност са в основата на успешна предприемаческа дейност, ориентирана към засилено личностно и професионално присъствие на пазара на труда.

Използвани източници

- Commission, E. (2019). *Организация и структура на образователната система*. Извлечено от https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/bulgaria/organisation-education-system-and-its-structure_bg
- Commission, E. (2021). *Стратегия за учене през целия живот*. Извлечено от https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/lifelong-learning-strategy-12_bg
- Shumpeter, J. (1982). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle (Social Science Classics Series)*, Transaction Publishers.
- Наредба 4 за учебния план. (2015). Министерство на образованието и науката. Извлечено от <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136691946>(н.д.). https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/bulgaria/organisation-education-system-and-its-structure_bg.*
- Варамезов, Л. (2013). *Иновационен мениджмънт*. Свищов.
- Варамезов, Л., & Пантелеева, И. (2018). *Предприемачество*. Свищов.
- Варамезов, Л., & Пантелеева, И. (2022). *Иновационен мениджмънт*. Свищов: АИ Ценов.
- Василев, Д. (2021). *Предприемачеството: фундаментът на икономиката*. Извлечено от <https://tavex.bg/predpriemachestvoto-fundamentut-na-ikonomikata/>
- Велчева, К. (2010). *Модел за формиране на предприемачески знания и умения у учениците в общообразователното училище чрез технологично обучение* (Том Управление и образование).
- Георгиев, Л. (2007). *Децентрализацията-разбирана и правена*.
- Георгиева, В., & Николаева, С. (2001). *Образователен мениджмънт*.
- Европейска комисия, Г. (2013). *Обучение по предприемачество:ръководство за специалисти по подготовка на учители*. Брюксел. Извлечено от [file:///C:/Users/pc76/Downloads/Guide_Entrepreneurship%20Education_2014_BG%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/pc76/Downloads/Guide_Entrepreneurship%20Education_2014_BG%20(1).pdf)
- „Евридика”, (. Е. (2016). *Обучението по предприемачество в европейските училища*. Люксембург: Служба за публикации на. Извлечено от http://publications.europa.eu/resource/cellar/74a7d356-dc53-11e5-8fea-01aa75ed71a1.0006.01/DOC_1

- Закон за предучилищното и училищното образование.* (2016). София.
- Закон за предучилищното и училищното образование.* (2016). София.
- Каръкова, В. (2018). *Управление на иновациите в професионалното образование и обучение.* Благоевград.
- Кларин, М. (1995). *Иновации в мировой педагогике.* Рига.
- Кънев, П., & Христова, В. (2009). *Основи на предприемачеството.* Свищов.
- МОН. (2019). *Стратегия за възпитателната работа в образователните институции.*
- МОН. (2021). *Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България.*
- Наредба 4 за учебния план.* (2015). Министерство на образованието и науката. Извлечено от <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2136691946>
- Пантелеев, Ц. (2005). *Проектни интервенции в образованието.* София.
- Пантелеева, И. (2013). *Иновации в индустриалното предприятие.* Свищов.
- Радев, П. (2015). *Иновациите в различните видове държавни и общински средни училища.* Извлечено от <https://itlearning-bg.com/magazines/Spisanie2010/Ebook/e-book.pdf>
- Радев, П., & Александрова, А. (2015). *Мениджмънт на училището като организация.*
- Севдалинова, Д. (н.д.). *Образователната система в България-същност и възможности за подобряване на нейния управленски модел.* Извлечено от <https://diuu.bg/emag/8089/>
- Тоцева, Я. (2018). *Образователни политики в българското училище.* Варна: Годишник на висше училище по мениджмънт.
- Филипова, д. Н. (н.д.). *Образователна администрация и управление на образованието-традиции и иновации.*
- Хазърбасанова, Е. (2012). *Политиките на европейския съюз в областта на образованието и културата.* София.
- Христов, Ж. (2009). *Средно образование-развитие, перспективи и решения.* София. Извлечено от <https://www.burgaslargo.com/displaynewsbg/18904>
- Христова, В. (2016). *Обучението по предприемачество в България-възможности и предизвикателства.* Велико търново. Извлечено от https://dlib.uni-svishtov.bg/bitstream/handle/10610/3040/n13_134_tom1Konf_80%20tom%201.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Цоков, Г. (2017). *Същност и основни характеристики на образователната политика.* Пловдив.
- ЦОПУО. (2020). *Програма за международно оценяване на учениците в Организацията за икономическото сътрудничество и развитие.* Извлечено от <http://copuo.bg/page.php?c=11>

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЦОВ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XV, 2022

Книга 18

Том XV, 2022 г.
Книга 18

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XV – 2022, книга 18

Студии и статии

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Красимира Славева – главен редактор
Проф. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Петранка Мидова
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Людмил Несторов

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Милена Александрова – технически секретар

Съдържание

Студии

Анна Димитрова Димитрова
ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ – ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И
ДЕТЕРМИНАНТИ НА ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА: ЛИТЕРАТУРЕН ОБЗОР5

Велизар Руменов Йорданов
ПРОУЧВАНЕ ПРОЕКТИРАНЕТО НА ДИСТРИБУЦИОННИ
КАНАЛИ ЗА ХРАНИТЕЛНИ СТОКИ:
КОНЦЕПТУАЛНО-МЕТОДОЛОГИЧНИ И ЕМПИРИЧНИ АСПЕКТИ26

Галя Колева Монева
МЕНЮ ИНЖЕНЕРИНГ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА РЕВЕНЮ
МЕНИДЖМЪНТ В РЕСТОРАНТЪОРСКИЯ БИЗНЕС52

Грета Иванова Иванова
ИНТЕГРИТЕТЪТ В ОРГАНИТЕ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНАТА ВЛАСТ
В БЪЛГАРИЯ75

Диман Христов Каранфилов
РИСКОВЕ ЗА ДЪРЖАВНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ ПРИЛАГАНЕ
НА НУЛЕВА СТАВКА ПРИ ВОД МЕЖДУ БЪЛГАРСКИ
И РУМЪНСКИ ДРУЖЕСТВА93

Изабела Филипова Йонкова
РЕЛАЦИЯ „ЕТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА – ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ“
В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР115

Статии

Александра Георгиева Ангелова
ЕВРОПЕЙСКИ ПЛАНОВЕ И ПРОГРАМИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
И ПРИОБЩАВАЩ РАСТЕЖ В РАЗВИВАЩИТЕ СЕ ИКОНОМИКИ139

Александър Тихомиров Личев
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ОТ ВЪЗРАЖДАНЕТО ДО СРЕДАТА НА 20 ВЕК –
ПРАКТИЧЕСКАТА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА ЗАРАЖДАЩАТА СЕ
БЪЛГАРСКА ПРЕДПРИЕМАЧЕСКА КУЛТУРА153

Алексей Асенов Гудев
ПРОБЛЕМИ ПРИ ОБЛАГАНЕТО С ДДС НА ТУРИСТИЧЕСКИ
ДРУЖЕСТВА В ХИПОТЕЗА НА ФАЛИТ167

Анатоли Филипов Велковски
МИТНИЧЕСКИЯТ СЪЮЗ И ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ177

Богомил Методиев Богомилов ЛИДЕРСТВО И ОРГАНИЗАЦИОННО РАЗВИТИЕ.....	191
Ваня Владимирова Галчева НАСОКИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ФИНАНСОВИЯ МЕНИДЖМЪНТ НА ТЪРГОВСКИТЕ АВТОМОБИЛНИ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА В БЪЛГАРИЯ	201
Васил Пламенов Василев СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ, СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ВРАЗВИТИЕТО НА ПАЗАРА НА ТРАНСПОРТНИ УСЛУГИ В БЪЛГАРИЯ	214
Гален Петров Русинов РОЛЯТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ РАМКИ НА ЕС ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА ЕМИСИИТЕ ОТ ПАРНИКОВИ ГАЗОВЕ	226
Горян Благовестов Милев ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СИСТЕМИ: ПРЕДПОСТАВКИ, ЗАКОНОМЕРНОСТИ, КОНЦЕПЦИИ	235
Елена Росенова Костадинова ДЕМОГРАФСКА ОЦЕНКА НА ПРИДУНАВСКИТЕ ОБЩИНИ КАТО ФАКТОР ЗА ИНТЕГРИРАНО РАЗВИТИЕ	247
Живка Антонова Петрова ВЛИЯНИЕ НА ПАРАЛЕЛНИЯ ИЗНОС НА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ ВЪРХУ ПАЗАРА НА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ.....	263
Иванка Стефанова Янкова СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ – ПОЛИТИКИ, МЕТОДОЛОГИЯ, ИНДИКАТОРИ.....	278
Ивелин Симеонов Кичуков БОРСОВ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ТУРИСТИЧЕСКИТЕ ДРУЖЕСТВА НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР	294
Ивелина Йорданова Станева ESG СТРАТЕГИИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРСКИТЕ БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИ.....	307
Йордан Николаев Колев ИНТЕГРИРАН БАЗИРАН НА МЯСТОТО ПОДХОД – ОСНОВНИ СПЕЦИФИКИ И ПРИЛОЖЕНИЕ	322
Мирчо Радостинов Стоянов АНАТОМИЯ НА ФИНАНСОВИТЕ КРИЗИ: ОТ ГОЛЯМАТА ДЕПРЕСИЯ НАСАМ	335

Наталия Стоянчева Стоянова СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕДРЕАЛИЗИРАНЕ ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В БИЗНЕС СЕКТОРА.....	345
Невена Руменова Ляскова-Великова РОЛЯ НА ИНОВАЦИИТЕ В ТУРИЗМА	359
Николай Василев Тодоров ЯПОНСКИ НОРМАТИВНИ РЕШЕНИЯ ЗА НАЛАГАНЕ МОДЕЛА НА КРЪГОВА ИКОНОМИКА	370
Петя Йорданова Тодорова ВЛИЯНИЕ НА КОНСТАТИРАНИ ОТ ПРИХОДНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ НЕРЕАЛНИ ДОСТАВКИ ВЪРХУ ОБЛАГАНЕТО ПО РЕДА НА ЗКПО НА КРЕДИТНИТЕ ИНСТИТУЦИИ	384
Пламена Йорданова Колева СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА НА ВХОДЯЩИЯ ТУРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ	396
Радка Иванова Василева ЛИКВИДАЦИОННИТЕ РАЗНОСКИ КАТО НЕДЕЛИМА ЧАСТ ОТ АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ПО ИМУЩЕСТВЕНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ.....	411
Радослав Радославов Хитов ФРАГМЕНТАРЕН АНАЛИЗ НА ПАЗАРА НА ПЕТРОЛ В СВЕТОВЕН МАЩАБ	427
Силвия Петрова Петранова ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕКТОР АКВАКУЛТУРИ – ЕДИН ОТ СЪЛЪБОВЕТЕ НА СТРАТЕГИЯТА ЗА „СИН РАСТЕЖ“	437
Снежана Веселинова Найденова ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯТ МОДЕЛ НА ОБУЧЕНИЕ КАТО ИНОВАТИВНА ПРАКТИКА В ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА – ПРОБЛЕМНИ ОБЛАСТИ, РЕЗУЛТАТИ И ЕФЕКТИ	452
Стелиян Богданов Стефанов ДАНЪЧНО-ОСИГУРИТЕЛНИ МОДЕЛИ В ЕС.....	469
Стефан Ангелов Пешов ПОЛЗИ ОТ ПОДОБРЯВАНЕ НА СЪБИРАЕМОСТТА ОТ ДАНЪЦИТЕ ВЪРХУ СДЕЛКИТЕ С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ В БЪЛГАРИЯ	481
Тодор Димитров Георгиев ФОТОВОЛТАИЧНИТЕ ЦЕНТРАЛИ В ЕНЕРГИЙНИЯ БАЛАНС НА БЪЛГАРИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ.....	491

Христо Симеонов Василев ПОДХОДИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИИ ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА БИЗНЕСА.....	502
Цветомира Георгиева Велева МАКРОПРУДЕНЦИАЛНИТЕ ПОЛИТИКИ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА AD-НОС СИТУАЦИИ И РИСКОВЕ ПРИ БАНКИРАНЕТО	515
Цондю Стойчев Цондев ВЛИЯНИЕ НА ПАНДЕМИЯТА COVID-19 ВЪРХУ ЦЕНИТЕ НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ – ГЛОБАЛНИ СВИДЕТЕЛСТВА И НАЦИОНАЛНИ ОСОБЕНОСТИ	529
Шендоан Ремзи Халит РОЛЯТА НА ЛИДЕРСТВОТО В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР.....	541

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XV – 2022, книга 18

Даден за печат на 18.12.2023 г., излязъл от печат 20.12.2023 г.
Поръчка № 18868; формат 16/70/100; тираж 60

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А